

SAİT ÇETİNOĞLU: Yıkıntılar Arasında: Zabel Yesayan'ın 1909 Kilikya Katliamı Tanıklığı

Posted on 12/04/2017

1909 yılının Nisan ayında iki aşamada gerçekleşerek 30 bine yakın Ermeni'nin katledildiği[1] ancak sonrasında 24 Nisan 1915'in gölgesinde kalan 1915 Soykırımının provası niteliğindeki Kilikya Katliamlarının[2] tanığı olan, bu coğrafyanın cesaretli ve güçlü kadını Zabel Yesayan'ın[3],

Marc Nichanian tarafından *felaketin karşısına dikilen bir birinci şahıs anlatısı* olarak nitelenen *Yıkıntılar Arasında*[4] adlı tanıklığı, coğrafyasındaki okuyucularla Kayus Çalıkman Gavrilof'un diliyle nihayet yüz yıl sonra buluştu. Yesayan'ın tanıklığını Hagop Oşagan sözleriyle kendisinin ve de halkının değerlerine ve bedbahtlığına tanıklıktı. *Yıkıntılar Arasında*, onun eserleri içinde gerçekliği nedeniyle Dante'ninkini bile gölgede bırakan bir nevi cehennemdir. Giligya'nın ateşe verilmiş panoraması önünde o, bir yazarın alışlagelmiş ölçülerini aşmış ve tüm bir Ermeni yurdunu ruhu ve tarihiyle bir bütün olarak kucaklamıştır. 1909 Kilikya Katliamlarının tanıklıklarından, Arslanyan, Çalyan[5] ve Yesayan'dan sonra Y.Terziyan, H. Terziyan ve Teodik'in tanıklıkları ile Duckertt'in incelemesi de coğrafyasındaki okuyucularla buluşsa katliam üzerindeki kalın sis perdesi biraz daha aydınlanacak ve 1915'in provası daha iyi anlaşılacaktır.[6] Kitaba, Babikyan raporunun eklenmesi ayrı bir zenginliktir. Babikyan, bu raporu mecliste okuyamadan vefat eder. Babikyan'ın vefatı gerekçe gösterilerek bu önemli rapor mecliste okunmaz. Babikyan raporunda İTC'yi suçlar: "Son noktayı koymadan önce en derin teessürlerimle belirtmek zorundayım ki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yöneticileri ve üyeleri, Adana'daki vahşet dolu olayların tertip ve tatbikine katılmışlardır. Bu hakikat vilayetin çeşitli unsurları, konsolosluklar, Amerikalı misyonerler ve Latin din adamları tarafından teyit edilmiştir." sözleriyle raporunu bağlarken Babikyan yaşamından endişelidir.[7] Ölümünden

ölüm seçmek olan 1909 Kilikya katliamları 1894-96 katliamları ile 1915 soykırımı arasında yer alır[8]. Her ikisinin de izlerini taşır. 94-96 katliamlarındaki gibi esasta erkek nüfus hedef alınırken kadınlar ve çocuklar İslamlaştırılmaktadır. 1915 Soykırımı ölüm yollarında gerçekleşirken Kilikya katliamları Ermenilerin bizzat yaşadıkları yaşam alanlarında anında gerçekleştirilmiştir[9]. Zabel'in *Felaketi* tanımlarken kullandığı; *Karşımızda kana bulanmış, ateşe verilmiş bir taşra şehri ve takatsiz kollarımızda dullarla yetimler ordusunun ağırlığı vardı. Herhangi bir ahlaki kaygıdan yoksunluğu ve sayısız sonuçlarıyla, felaketin boyutları sınırsızdı. İfadesine rağmen, İzlenimlerimin ne belli bir siyasi doğrultuda yumuşatılmış ne de milliyetçi önyargılar, geleneksel intikam duyguları veya herhangi ırksal nefret tepkisiyle sivriltilmiş olmadığını okuyucunun bilmesini isterim.* Sözleriyle Zabel kitabın hangi ruh haliyle yazıldığının altını çizme ihtiyacını duyar. Zabel vatan ve yurttaşlığa vurgu yapar. O çağdaş anlamıyla yurttaşlığın, ırkçı düşünce üzerine kurulu devlet sisteminin yerine geçmesini isteyen bir düşleri olan Ermenilerin, Irkçı düşünceden arınmış bir devlet uğruna katledilip demokrasi sunağında kurban edildiğini söyler. Nişanian, Yesayan'ın *o kana bulanmış varlıklar "vatan" adına kurban edildiler*, sözlerinin, neredeyse kelimesi kelimesine, herkesin özgür ve eşit haklara sahip olacağı, efendi ve tebaa değil, herkesin *yurttaş* olacağı *yeni bir vatan için...* söylediğinin altını çizer. *Ve bu imha arzusunun "eski rejim" ile herhangi bir bağı yoktu. Orada uygulamaya konan yeni bir sürecin ife keleriydi ve bu ilkelerin temsilcisi de Jön Türk hareketiydi.* Zabel duygularında son derece ölçülüdür. O felaketin büyüklüğü karşısında sarsılsa da soğuk kanlılığını koruyarak tarihe kayıt düşer: *İnsani yüreğim alabildiğine sitem yüklü olarak çarptıysa, katillerin görüntüsü bende utanç, karamsarlık ve tiksinti uyandırdıysa, yerle bir olmuş Ermeni köylerinin yanı başında hiç zarar görmemiş Türk mahallelerinin kibrini hissettiysem veya cezasız kalan katillerin bakışlarındaki arsızlığı fark ettiysem, bunların hepsini üslup şartlanmışlıklarımıza itibar etmeden, sadakatle kaydettim. Tamamen ümitsiz, her türlü teselliden yoksun bir elem buhranı içinde kıvranan topluluktaki her bir bireyin payına düşen acıyı tahmin etmek imkânsızdı. İlk anda dehşetin ortasında kalmıştır zabel; Ancak ne bu anlatılanlar, ne o küller içinde debelenen Ermeniler, ne dehşetin sarhoşluğunu üzerinden atamamış, gözlerinde acı ve şaşkınlık okunan yetimler, ne kayıplarının acısıyla kıvranan dullar, ne de kolu bacağı*

kesilenlerin kanlı sancılı yaraları... Bunların hiçbiri yetmez o cehennem günlerinde Adana'da yaşananların karanlık ve gerçek derinliğini tam olarak kavramamıza. Felaketin karşısında sözler yetersizdir. İnsafsız, zalim bir nefret, doğudan batıya, kuzeyden güneye, Türk mahallelerinin sınırlarına kadar her yeri, her şeyi ateşe verip yok etmiş. Ve bu ölümcül ıssızlığın, bu geniş kül yığınlarının içinde iki minare dimdik ayakta, mağrur... Kan ve gözyaşına bulanmış, paramparça giysiler içinde, dullar, yetimler ve yaşlılardan oluşan bir kalabalık çıkıyor karşımıza; Adana halkından geriye kalanlar... Zabel, tanık olduğu gözler acının izdüşümleri olarak anlamlıdır. Gözleri dipsiz bir kuyunun keder derinliği olarak tasvir eder. Kurbanların gözleri herşeyi açıklayan acının tablosuna dönüşmüştür: Ah o gözler! Bazıları körleşip güneşin keyfini sürmekten ilelebet vazgeçmişçesine, dipsiz bir uçurum gibi bomboş gözler; bazıları sana bakıp da seni göremeyen gözler, çünkü onların görme alanına asla silinmeyecek tek bir resim çakılı. Sözler ve ağıtlar acının bir başka tablolarıdır: "O kalabalıkta, Misak'ın annesinin perişan hali ilişti gözüme; oğlu asılmıştı, bu kâbusla kahrolmuş, giysilerini parçalıyor, göğsünü döve döve şehit oğluna övgüler düzüyor ve acıyla haykırıyordu: Gözlerim kurumuş çeşmeye döndü... Evlatlarım! Yüreğimin ateşiyle kurudum... Evlatlarım! Aman!" Kurbanların sarf ettikleri her kelime ağızlarından taşan kandi sanki. Pazar ayinini anlatır, acı ordusuyla karşı karşıyadır. Tasvir ettiği ortam sözün bittiği yerdir: Dul kadınlar birbiri ardı sıra, umutları kırık, başları öne eğik ve elleri göğüslerinde birleşmiş, ürkek adımlarla ağır ağır kiliseye doğru ilerliyorlardı... Talihsiz kalabalığın üzerine büyük bir hüznün çökmüştü... herkesin, ardından gözyaşı döküleceği birden çok ölüsü vardı... Paçavralarla örtünmüş, sefalet içindeki zavallı kadın kalabalığı arasında tek tük erkeklere de rastlanıyor; çoğu sakat, kol veya bacaklarını yitirmiş, solgun, titrek, aldıkları yaralar ve çektikleri işkence yüzünden kanları çekilmiş bir halde kilisenin ön kısımlarında sıkışmış, kadınlardan çok daha kederli ve ümitsiz, sükût içinde ve ateşli gözlerle ayini takip etmekteydiler. Hareket ettikçe, sargılarından kesif bir antiseptik kokusu yayılmaktaydı. Bu koku bize henüz kapanmayan yaraları ve o günlerde, o kara günlerde dökülen kanı hatırlatır gibiydi... Dört Yol papazı Der Sahag, kanaatkâr, gizemli görüntüsü, cesur ve kibirli duruşuyla beyhude dualar için kollarını kaldırmaya isteksiz gibiydi... Bu resim Hıristiyanlığın ilk çağlarını hatırlatır gibiydi... Gördüklerini anlatmaları gerekmiyordu; çünkü umutsuzluğun

korkunç dehşeti baruttan kararmış yüzlerine zaten kazınmıştı... Tanrı kör ve dilsiz kalmış, bu kutsal mekânda yok olmuştu sanki? Aynı acı maskesi taşıyan anaların bitmeyen ve dinmeyen feryatları Kilikya'nın yeni gerçeğidir. Ağıtlar ana yüreğinin sarsılmaz acısı içinde inatla tekrarlanmaktadır. Bir ananın feryadını paylaşır: *"Dağlarda doğurmuştum onu, kendi gibi bir yiğit yoktu. Çocukluğunda, ninemin diktiği ağaçlarda kurardım salıncağını; sesimi koy verir, ninniler söyledim ona... 'Rupen'in anası gibi ninni çağıran yok,' derlerdi civar köylüler bile. Bugün dünya âlem 'Rupen'in anası gibi ağıt yakan yok,' diyor."* İnsanlar yüreklerindeki sönmeyen bir ateşle birarada ve felaketin ve ızdırabın içinde yalnızlaşmışlardır. Kitlesele olarak öldürülen ve yasları tutulamayan arkalarından ağlayanları olmayan bir kurban kitlesi daha vardır: *Dışarıklılar*. Bunlar Kilikya'nın tarımında çalışmaya gelen Batı Ermenistanlı göçmenler ve geçici tarım işçileridir. *"Giligya'nın külleri üzerinde daha bedbaht, daha sahipsiz, unutulmuş ve görmezden gelinmiş bir kesim vardı. Bunlar Ermenistan'ın farklı köylüklerinden gelip yerleşmiş, burada ırgatlık yapan dışarıklılardı. Çoğu kıyım ve ateşten kaçıp ulaşmıştı Giligya'ya. Çoğu aile fertlerinden büyük kısmını kurban vererek ulaşmıştı Giligya'ya."* 1894-96 Katliamlarından arta kalan bu zavallı korumasız tarım işçileri kaldıkları yabancı yerlerde avlanmışlar toplu katliama uğramışlardır. *O sene gelenler memlekete dönemediler... [D]üşman için kolay av olmuşlardı... [Y]aşadıkları sefaletin ya da kendilerini çalıştıran toprak sahiplerinin alçaklığı neticesinde, silahtan yoksun, savunmada yetersiz kalmışlarsa da, Adana'da tam aksine ekseriyetle aslanlar gibi dövüşmüşlerdi.* Bunlardan şans eseri kurtulanları bir de sınıf farkından kaynaklı ayırım bekler. Felaket kendi insanını birbirine yabancılaştırmıştır. *"Zulumdan önce de böyleydiniz; neyiniz vardı ki, ne kaybettiniz? Bunlar bizim için yollandı, size göre bir şey yok."* Sağ kalan kurbanları bekleyen bir başka felaket de mahpusluktur. Bunlar üzerine öylesine sıradışı işkencelere maruz kalmışlardı ki ölüm onlar için gıpta edilen ve hayırlı bir kurtuluşa dönüşmüştür. Zabel cezaevini ziyareti sonrasında bunlara ilişkin gözlemlerini nakleder. Ermeniler haftalardır oradaydı; içlerinde gençlerle birlikte yaşlı, hasta ve yaralılar da vardı. Sınırsız kaygı ve sıkıntı içindeydiler; çünkü hiçbir irtibatları yoktu, dağılmış aile fertlerinin akıbetini bilmiyorlardı. Çoğu derin bir yas içindeydi ve arzuladıkları tek şey ölümdü; bazıları ağır ağır eriyor ve zaten dünyadan kopmuş gözüküyorlardı.

Asılsız ihbarlar ve şüpheler üzerine tutuklanmış insanlar söz konusudur. “Orada talihsiz bir aile babasıyla tanıştık; karısını ve çocuklarından bir ikisini düşman mermilerine kurban verdikten sonra ağır bir suçla itham edilmişti, çünkü evinden birkaç adım ötede bir İslam cesedi bulunmuştu. O tatlı ihtiyarın düşünceli yüzünü hatırlıyorum, geniş alnını, keder ve gözyaşına boğulmuş gözlerini. Zavallıcık hiç konuşmuyordu, onun neredeyse çıldırmış olduğunu söylüyorlardı.” Müslümanın orada ne aradığı sorulmamıştır. Mahpuslar neden tutuklu olduklarının bilincindedirler: “Biliyor musunuz bizler niye bu mekândayız? Yaşasın *Hürriyet!*” Birçoğunun alaycı kahkahaları cevaplarken onu, pek çoğu da tekrarladı: -Yaşasın *Hürriyet!*” Zabel sadece Ermeni tutsaklarla ilgilenmez o masum Türk tutsaklara karşı ilgisini esirgemez: *Özellikle ziyaretlerimiz sırasında etrafımızdaki güvenlik tedbirlerinin giderek azalması üzerine Ermeni mahpuslarla daha uzun konuşabiliyorduk ve bu vesileyle Türk mahpuslar arasında da masumlar olduğunu öğrenmiştik. Bu durum bizi onlarla da ilgilenmeye, maddi durumlarına çare olmaya mecbur kıldı ve onların serbest bırakılması için de aynı şekilde başvurularda bulunmaya başladık. Cinayetleri ve ağı suçları ispatlanmış olsa da muteber muteber kişiler tabiidir ki her zaman el üstünde tutulduğu gibi burada da aynı muameleyi gördüklerini Zabel esefle kaydeder. Diğer yanda belli Müslüman katiller serbest geziyorlardı korkusuzca. Yerli halk, o sıralar Sis’te [Kozan] görevli olan kaymakamı kendine bağlı kuvvetlerle birlikte şehrin savunmasına katıldığı için minnetle anıyordu. Kurbanlar, katillerin yanında kendilerine yardımcı olaya çalışan erdemli Müslümanları da unutmazlar. Kurbanların yardımına koşan, onlara el uzatan erdemli insanlar da vardır. Karspazar’da Musa Ağa ve Veli Efendi yanlarına Yüzbaşı Ahmet ile Ahmet Çavuş2u da alarak katil çetesini karşılar ve onları püskürtmüşlerdir. Karspazar yakınlarındaki Mürfet köyü kendini savunsa da, köy gerçek bir yıkımdan Hüseyin Efendi’nin oğlu Mahmut Hoca sayesinde kurtulur: “Çarpışma hem köylülerin sayısının azlığı hem de av tüfeklerinin yetersizliği yüzünden eşit değildir; ama hoca savaşçıları evinde toplayarak onları yüreklendirir ve kendilerini savunmak için hissettikleri ulvi arzuyu körükler. Düşman, yeniden saldırıya geçtiğinde hocayı gâvurların başına geçmiş görür.” “Türk dostlarımızdan biri evimize gelip bizi korudu ve akşama kadar kimsenin yaklaşmasına izin vermedi... *Türklerden nefretle bahsetmiyorlar. Hatta İslam komşularından çoğunun hayatlarını tehlikeye atarak,**

kendilerini cesurca koruduklarını ispatlayan tüm o olayları minnetle anıyorlardı. “Bizim düşmanımız onların da düşmanıdır. Gün gelecek hepsi de anlayacak!” Yardımın çok kolay olmadığı yerler ve durumlar da vardır. Yardım edenlerde tehlike altındadırlar. Bazıları çaresizlik içinde kurbanlara tek bir seçenek sunarlar: *Eğer Müslüman olsanız kurtulursunuz, yoksa ayan beyan öldürüleceksiniz.* Nitekim can tatlıdır da: “Daha on sekiz yaşındayım ve hayatı yaşamadım, acıyın bana. Yaşamak istiyorum, yaşamak! İslam olalım, ne olur olalım, ama yaşayalım. Anne! Ben ölmek istemiyorum.” Bazı bölgelerde tam anlamıyla kanlı bir etnik temizlik yapılmıştır. “Misis’te birkaç demirci dışında Ermeni kalmamıştı. Onları Müslüman yapıp alıkoymuşlardı; çünkü buralarda başka demirci yoktu.” Devlet her zamanki gibi ortada yoktur. Ortaya çıktığında da, tıynetine uygun davranmakta gecikmez: *Hükümet tüm ateşe verilmiş yerlerde heyetler kuruyor ve planlamayı onlara bırakıyordu. Genellikle kişiliksiz bir veya iki Ermeni de bu heyetlerde yer alıyor ve oylarını köle misali, yörenin ileri gelenlerinin talepleri yönünde kullanıyorlardı.* Bunların yanında hükümet katliamı meşrulaştırmak ve kabullendirmek için vardır: “Ölümler dirilmez, ey kadın! Sen tesellini sağ kalan çocuklarında ara. Melanet, kötü bir rüzgâr gibi tahribatını yapıp uzaklaştı. Geçmiş unutmak lazım.” Unutulan kardeşlik hatırlanarak, kardeşlik edebiyatı gündeme getirilir: “Felaketten önce kardeş gibiydik, unutun olanları. Bun- ilan sonra da kardeş gibi yaşayacağız. Kindarlık düşmanlığı körükler ve ülkede asla yeniden barış sağlanamaz. Size düşen iyi örnek olmak, dininiz bile size düşmanlarınızı sevmeyi tembihler.” Yetimler Ermeni halkının en önemli sorunlarından biridir. Topluma yapılan saldırılarla birlikte ve her saldırının sonunda daha da büyüyen bir olgu olarak *yetimler ordusu* ortaya çıkar. Baş edilmesi gereken sorunların en başında gelenlerden biri olarak Ermeni halkının önünde duran bir sorundur. Yetimler ordusunun büyüklüğünün yanında, katliam sırasında ölen çocukların sayısı korkunç rakamlara yükselmiştir: *Yetimler, ötede, yol üzerinde, boyunları bükük, durmuş bekliyorlardı. Mihmandarımız, çocuk mezarlarını gösterip: “Yetimhane toprağın altındadır,” dedi. Zabel’i Kilikya’ya sürükleyen güçlerden biridir yetimler! “Adana olaylarını ilk işittiğimde, kendimi orada bulunmaya mecbur hissettim ve hemen, 95 olaylarında yetim kalmış bir Ermeni genç kızı da yanıma katıp yola çıktım; o kız da şimdi benim en iyi yardımcılarımdan biridir... Bizim mis- sion çok ağır ve eziyetliydi.*

Düşünün bir! Adana o günlerde bir cehennem. Henüz ılımamış küllerin üstünde son nefesini vermekte olan anneler, sakat ve yaralı anneler yürekleri rahat ölebilsinler diye evlatlarını bize emanet ediyorlardı.” Zabel’in deyimiyle *Ecelle uzun bir savaş vermiş Ermeni halkının geleceği olan bu Yetimler yaşadıkları ve içinde buldukları durum karşısında dehşet içindedirler Onları kilisede topladıklarında hâlâ dehşet içinde konuşmuyor, ağlamıyorlardı. İçlerindeki dehşet o denli büyüktü ki yanlarına biri yaklaştığında sıtmaya tutulmuş gibi titremeye başlıyorlardı. Yetişkin insanlar o körpe ve masum çocukların zihninde sadece bir şekilde algılanıyordu. Onlar her yetişkin erkekte bir katil görüyorlardı; bu korkunç benzerlikler kafalarını karıştırıyor, gözlerinde canlanan resimlerden korkup, panik halinde deliler gibi sağa sola kaçışmaya çalışıyorlardı...* Zabel, yetimler arasında kendiliğinden oluşan bir bağdan söz eder: Sefalet arkadaşlığı. Bir kısmı da ani bir aile sevgisi ve şefkat ihtiyacıyla birbirlerine yaklaşıp sefalet arkadaşlığını kardeşliğe dönüştürüyorlardı. İki çocuk bir kenara çekilmiş konuşuyorlar: “Baban var mı?” “Yok.” “Annen?” “Yok.” “Benim de ne annem var ne de babam.” “Öldürdüler mi?” “Evet!” “Benimkileri de öldürdüler.” Uzun ve acı dolu bir sessizlik hüküm sürüyor ve biraz sonra: “İster misin, kardeş olalım mı?” Ve böylece birbirlerini kardeş edinirler. Zabel, felaket arkadaşlığı içindeki yetimleri hiçbir koşulda terk etmez. Vali Cemal Bey (sonradan Cemal Paşa olacak) ile büyük bir kavgaya girerek Ermeni halkının geleceği olan bu yetimlerin asimile edilmesine izin vermez. Beşki de Zabel’in 24 Nisanda tutuklanma listesinde bulunması Kilikya’da yetimler üstüne verdiği bu kavgadan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Katliamın kurbanların arasında kadınların bulunduğu gibi failleri arasında da kadınlar bulunmaktadır. Zabel bunlardan da söz eder: “O kadınlardan biri Kerim Ağa’nın kız kardeşi Sinem’di. Kayırlı köyünde, iki araba dolusu yaralı, güçsüz insanı ve küçük çocukları yalan dolanla toplayıp, Sihun [Seyhan] nehrine attırmıştı.”[10] İkincisi, Abdoğlu’da Garabed Ağa’nın çiftliğinde başıboş dolaşırken, anasının cesedi üzerinde hâlâ sağ kalmış birkaç aylık çocuğu görünce yerden kaldırdığı taşla biçare mazlumun vücudunu darmadağın eden canavardı.”[11] Kilikya Katliamlarında insanlığa karşı işlenen suçlardan biri de kadın ve çocuklara uygulanan tecavüzlerdir. “Törenselsel” tecavüz olaylarından biri de ilk Adana katliamı esnasında, 1 (14) Nisan 1909 tarihinde gerçekleşmiştir. Caniler, Boyacıyan ailesinin tüm erkeklerini katlettikten sonra evde

bulunan kadın ve kızlara tecavüz edip, kanlı iç çamaşırlarını pencerelerden asmış, tecavüze uğrayanları ise yarı-çıplak bir halde sokakta sıraya dizerek, güruhu da aynı şeyi yapmaya davet etmişlerdir.[12] Adana katliamları esnasında da çocuk istismarıyla ilgili çok sayıda olaylar olmuştur. Hamidiye kasabasına saldıran erkeklerden birçoğu, ebeveynlerinin gözleri önünde 6-10 yaşlarında çocuklara tecavüz ederek şehvet duygularını tatmin etmişlerdir.[13] Gözalt'ta, 7-8 yaşındaki tüm erkek çocuklarının tecavüze uğramış oldukları bilinmektedir.[14] 24 Nisan 1915'te tutuklanıp katledilen Kilikya Facialarının tanığı Osmanlı madalyaları sahibi eczacı Hagop Terziyan'ın Kitabında tecavüze dair korkunç bir örnek verilir: *Adana katliamları esnasında, Misis'te, 60 yaşında bir kadına kırk kişi sırayla tecavüz eder. Kadın, bu eziyetlere dayanamayarak ölür ve caniler, cesedine tecavüz etmeyi sürdürür.*[15] Ermeni kadınlarının atlarla takas edilmesi olayları artık bu tecavüz olayları yanında çok masum bir uygulama olarak kalmaktadır.[16] Zabel, Katliam sırasında Ermenileri koruyan kadınlara dair örnekler de verir. Bir tanığın böyle bir olayı kararmış buruşuk yüzlerden sıcak sıcak hüznü yaşları süzülerek anlatışını nakleder: "Ben Bahçe köylüyüm, Karspazar'dan dört saat uzak. Babası ve dedesi bir zamanlar Zeytun'da [Süleymanlı] Ermeniler tarafından öldürülen Boyraz Köse bizim köyde yaşıyordu. O ailenin üyeleri Ermenilere büyük dostluk ve saygı beslerlerdi; atalarının gerçek yiğitlerin eliyle öldüğünü hep gururla söylerlerdi. Hadise başladı ve onlar bizi korudular. Gözü kara insanlardı, ne düşmanın sayısı ne de silahlarının çeşidi onları korkutuyordu. Yüz elli Ermeni hayatlarını Boyraz Köse'ye borçludur. Bir gün onun yokluğundan istifade eden *düşman* üzerimize geldi, o gün de Köse'nin karısı başı çaktı ve biz kendimizi koruyabildik." Sonuç olarak Kilikya'da adalet katledilmiştir. Katliamın failleri ve organizatörleri olarak Cebeli bereket mutasarrıfı Asaf Bey, İhsan Fikri, Bağdadizadeler, Boşnak Salih, İsmail Sefa, Karamehmet... gibi geniş bir liste verilir. Ancak katliamın failleri cezadan uzak tutulmuştur. Bağdadizade Abdülkadir Efendi, Soyad Kanunuyla - ki soyadı kanunu Kemalist dönemin gizlenme kanunudur- Paksoy soyadını almıştır. (Aziz Nesin'in kulakları çınlasın) Bağdadizade'ler -Paksoy'lar bugün sıvı , margarin yağ ve sabun sanayi devlerinden Paksoy A.Ş.ni kontrol etmektedirler.Soyad kanunuyla Bosna soyadını alan Boşnak Salih, Hacı Ömer Sabancı ile birlikte bugün Sabancı Holding'in kontrolündeki mensucat sanayinin devi

BOSSA Mensucat A.Ş. nin kurucusudur. Bossa ismi bu ikilinin soyadlarından türetilmiştir. İhsan Fikri'nin oğlu toprak ağası Cavit Oral Kemalist dönemde mebus (CHP, DP, AP) ve Tarım bakanı olarak karşımıza çıkar. İsmail Sefa [Özler] Kemalist dönemin Milli Eğitim Bakanı olacaktır. Dipnotlar: [1] Katliam sırasında Hıristiyanlar arasında ayırım yapılmadı. Ne kılık ne dil bakımından Ermenilikle ilgisi olan -zira Arapça konuşan- Kadim Süryaniler 400, Katolik Süryaniler 65 kurban vermişlerdir. Keldaniler 200, Rumlar ise Adana şehrinde 100 kişi ve bir o kadar da vilayette kurban vermişlerdi. Protestan Ermenilere gelince, onlardan 655, Katolik Ermenilerden de 200 kişi öldürülmüştür. Ayrıca katledilenler arasında Henry Maurer ve Daniel Miner Rogers adlı iki yabancı uyruklu din adamı da vardır. [2] Büyük devletler 1909'da Kilikya'daki bu korkunç katliama Ermeni zenginliğine el koyma imkanının doğması ve Kilikya çığitinin cazibesine kapılarak 30.000 Ermeni'nin katledilmesine seyirci kalmışlardır. Çiğit barut üretiminde kullanılan temel maddelerden biridir. Savaş öncesi Avrupa'nın mühimmat ihtiyacını karşılayacak Kilikya pamuğu Avrupa'ya en yakın bölgededir. Bu bakımdan Ermenilerin kontrolündeki Kilikya pamuğuna el koyabilmek, bu bölgedeki Ermenilerin yok edilmesiyle olanaklıdır. [3] Hasmik Khalapyan, Zabel Yesayan ile ilgili otobiyografisinde Zabel'in yaşamının (1878, İstanbul- 1942,?) ve eserlerinin dikkat çekici yönünün altını çizer, Batı Ermenilerinin edebiyatında hiçbir kadın yazar, feminist ve aktivist, araştırmacıların dikkatini Zabel Yesayan kadar çekmemiştir. Bunun sebebi kesinlikle, onun döneminin alışıldık kalıplarının dışındaki bir yaşam biçimini seçmiş olması, ardında müthiş bir edebi miras bırakması ve birçok farklı alandaki toplumsal ve siyasi etkinliğidir. (Bir Adalet Feryadı, Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Feminist Yazar, Der. Lerna Ekmekçioğlu, Melissa Bilal, Aras Y. 2006) Lakin ne yazık ki Zabel, Türk yazarlarının dikkatini çekememiştir ([Hüseyin Aykol](#), Aykırı Kadınlar (Osmanlı'dan Günümüze Devrimci Kadın Portreleri), [İmge Kitabevi](#) 2012) Kadın ve sosyalizm ile ilgili yayınlarda Zabel yer almaz. Bunun nedeni Ermeni olması yanında Stalin döneminde kayboluş(?)tan da kaynaklandığını da söylemek mümkündür.. Türkler *sosyalist geçmişlerinde*, bu coğrafyada Sosyalizmin öncülüğünü yapan Ermenilerden söz etmekten özellikle kaçınarak geçmişlerini 1920 de TKP'nin kurucusu Mustafa Suphi'ye dayandırırılar. İlk Ermeni devrimci partisi, 1885'te Van'da kuruldu. Armenaganlar Anadolu'nun ekonomik ve kültürel az gelişmişliği

hakkında açık bir fikre sahip olan demokrat ve liberal yurtseverlerdi. Armenagan partisi ilerlemeyi ve “millî özgürlüğü” savunurlarken, şiddetten yararlanmak ve kendilerini korumaları amacıyla Ermeni köylülüğünü silâhlandırmak gerektiğini de ileri sürerler. 1887’de, Plehanov’u tanıyan ve kendilerini Marksist sayan altı [Avetis Nazarbekyan, (karısı) Maro Vardanyan, Gabriel Kalyan, Gevork Karaciyen (Arkomedes), Ruben Khanazatyan (R. Khan Azad) ve M. Manuelyan] Kafkas Ermenisi öğrenci genç tarafından , Cenevre’de Hınçakyan Sosyal Demokrat Partisi’ni kuruldu. 1890 yazında ise, küçük Narodnik, milliyetçi, liberal Mşag gazetesinin yandaşları ile Hınçakyan “Marksist” öğrenciler ve aydınlar çevrelerinin biraraya geldiği bir ortamda Taşnaksutyun doğdu. Hınçakyanların asgari programlarında Türkiye Ermenileri için, “devrimci başkaldırı eylemleri” aracılığıyla “geniş bir demokrasi, siyasal özgürlük ve millî bağımsızlık öngörmesine karşılık, azamî programları insanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkıyor ve “Ermeni halkı ve anayurdu için... istikbaldeki amaç” olarak sosyalizmi gösteriyordu. Taşnaksutyun *manifestosunda* da sosyalizm amaçlanmıştır. Anarşist *Hamayuk* (Komün) dergisi 1894’te Londra’da yayımlanmıştır. Anaide Ter Minassian, Ermeni Devrimci Hareketinde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912, çev. Mete Tunçay, İletişim.2012) [4] Zabel Yesayan Yıkıntılar Arasında, Çev Kayuş Çalıkman Gavrilof, Aras Y. 2014. [5] Arslanyan (Artin Arslanyan Adana’da Adalet Nasıl Mahkûm Oldu Comment La Justice A Été Condamnée Á Adana 1909-1325) ve Çalyan’ın (Karabet Çalyan, Adana Vak’ası Hakkında Rapor, İstanbul 1327) tanıklıkları Sait Çetinoğlu Kilikya Katliamı 1909 (Propaganda Yayınları 2013) çalışmasının eklerinde verilmiştir. [6] Katliam günümüzde bilinmekten, anlaşılmaktan ve kavranmaktan uzaktır. Bilgisizliğin ve bilinçsizliğin saygısızlıkta nerelere varabileceğinin önemli bir örneğini günümüzden vermek isterim: Adana’da vahşice öldürülen 30 bine yakın kişinin anısına yakılan, Ermeni halkının duyduğu acıların bir feryadı olan Simpad Pürad’ın *Adanayi Voghb* (Adana Ağıdı) isimli şarkısı, Seden Gürel adlı bir Türk pop şarkıcısı tarafından melodisine kendi kafasından bir söz yazılıp *Sebeğim Aşk* adıyla bir aşk şarkısına dönüştürülmüştür. Seden Gürel adlı pop şarkıcısının bu tutumu, hangi bilinçsizlikten mi, saygısızlıktan mı, hangi saikten kaynaklanmıştır bilemeyiz ama tutumu Ermeni halkının acısına kayıtsızlığın ve saygısızlığın bir örneğidir. [7] Yusuf Kemal [Tengirşek] başka

sebepler ileri sürmesine rağmen, ölümünden bir gün önce buluştukları Tokatlıyan'da, Babikyan'ın şu sözlerini nakleder: "Kemal çocuklarıma acırsın değil mi?" Babikyan hayatından endişelidir. (Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, kültür Bakanlığı, 1981 sh.118) [8] Kilikya Katliamları sırasında 1894-96 Katliamlarındaki gibi katliam başka bölgelere de uzatılmaya çalışılır. Türkler tarafından aynı zamanda Adıyaman'lıları da kırmayı denediler, fakat kahraman bayan *Nerme Aznavuryan* çok güzel ve ateşli bir şekilde kendi kendini savunma işini organize eder ve Türkler kırım yapmayı başaramazlar. Adıyaman, Girbo ve Aslan Gevo önderliği altında, 1895 Hamidiye kırımları zamanında kahramanca karşı koyan yerlerden birisi olmuştur. (Sarkis Demirciyan, ADIYAMANI BADMUTYUNI ve V. Sayrasur, BAYKAR, 30 Mart 1950). [9] 1911 tarihli bir incelemede 1909 Kilikya katliamlarının Soykırım / Holocaust olarak nitelenmesi de ilginçtir: *The Young Turks and The Truth About The Holocaust at Adana, In Asia Minor, Durin April 1909, by Freiman Duckett, yerevan 2009* [10] Adana Katolik Ermenilerinin lideri Terziyan da Sinem Hanım'ın köydeki ve civardaki Ermeni kadın ve erkeklerini topladıktan sonra, güzel kadın ve kızları ayırıp kendi seçtiği Türklerle evlendirmiş, içlerinden bazılarını tereddüt etmeden fırına atıp yakarak eğlenmiş, kalanları ise nehir kıyısına götürüp, şahsen boğazlayıp nehre atmış olduğunu kaydetmektedir. (Terziyan Y., Kilikya Faciası K. Polis, 1912, s.252. Konuyla ilgili bk. ayrıca, Ver. Aşçıyan H., Adanayı yeğerni yev Koniaye huşer (patmutyan hamar), New York, 1950, s.84. Aktaran: Ermeni Soykırımı'nın "sıradan" gerçekleştircileri, Müslüman kadınlar İşlevsel özellikler. Çev. Çev. Diran Lokmagözyan, <http://akunq.net/tr/?p=28397>) [11] Bu olayı Terziyan da kaydetmiştir: 1909 yılında Adana'daki ilk katliam esnasında ovalık Kilikya'da bulunan Say Geçit Köyü'nde, kurbanlar caniler tarafından çukura atıldığında, bir Türk kadın, küçük bir erkek çocuğun hayatta kalmış olduğunu fark ederek, "Gâvurlar dirildi" diye bağırp katillerin dikkatini çocuğa çekerek, onun da öldürülmesini sağlar. (Terziyan Y. Adanayı yeğerni... s.214. Aktaran: Hasmik Grigoryan, Ermeni Soykırımı'nın...) [12] Simonyan H., Kilikya'da (1909 Nisan) Ermenilerin Toplu Katliamları, Yerevan, 2009, s.54. Aktaran: Hasmik Grigoryan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere karşı gerçekleştirilen katliamlar ve Soykırım sürecinde katillerin tutumlarının dışavurumları Cinsel şiddet. Çev. Diran Lokmagözyan,

<http://akunq.net/tr/?p=29339> [13] Simonyan H., A.g.e., s.118 Akt: Hasmik Grigoryan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere karşı... [14] Simonyan H., A.g.e., s.105 akt: Hasmik Grigoryan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere karşı... [15] Terziyan H., Kilikya Faciası, Konstantinopel (İstanbul), 1912, s.675 Akt : Hasmik Grigoryan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere karşı... [16]NYT 5 May 1909 Kadınları Atla Takas Ediliyor.

